

Mustien joutsenten vuosi

MATTI VIRTANEN

Entinen pääministeri ja lähes presidentti Esko Aho on taitava kirjoittaja ja historian pelkistäjä – myös siksi, että hän on aitiopaikalla voinut seurata Suomen lähihistorian dramaattisimman vuoden kulkua. Nyt riittävä historiallinen etäisyys 30 vuoden takaisiin tapahtumiin ja ajankohtainen ärsyke ovat saaneet Ahon tarttumaan kynään.

Metafora mustista joutsenista on tehokas ja osuva. Sellaisia ei luonnossa pitänyt olla, mutta niin vain niitä havaittiin. Musta joutsen on metafora tapahtumalle, jota kukaan ei ole osannut ennakoita ja vielä vähemmän sitä, miten sellaisen ilmaantuminen tulisi vaikuttamaan kaikkien kehitykseen.

Aho kuitenkin painottaa, etteivät mustat joutsenet tule tyhjästä, niillä on historia, jota aletaan ymmärtää vasta jälkeensä.

Vuonna 1991 Suomi kohtasi yhtä aikaa kaksi mustaa joutsenta: kulutusjuhla kääntyi krapulaksi ja Neuvostoliitto romahhti. Tarjolla olivat kaikki ainekset myös kolmanteen katastrofiin: Nokian 126-vuotinen historia uhkasi päättyä syksyllä 1991. Kaikki kolme mustaa joutsenta alkoivat kuoriutua suunnilleen 1980-luvun puolivälissä. Kaikkien ilmestymistä säesti hillitön innostus ja optimismi.

Ajatustavastaan Esko Aho kirjoittaa:

”Karl Marx oli mielestäni oikeassa siinä, että yhteiskunnan ja talouden perusrakenteet ja niissä tapahtuvat muutokset määräävät lopulta kehityksen valtavir-

ran. Yksilöiden vaikutus riippuu ennen kaikkea siitä, miten hyvin he osaavat lukea muutosvoimia ja käyttää niitä hyväkseen.”

Suomi syöksyi lamaan 1990-luvun alussa. Keskustan uusi ja nuori puheenjohtaja Esko Aho oli keväällä 1991 vienyt puolueensa veret seisauttavaan vaalivoittoon ja oli näin keskeisessä vastuussa laman ensihoitossa. Ajatustapaansa noudattaen Aho ei keskity siihen, mitä hän ja hänen hallituksensa tekivät, vaan siihen, mistä mustat joutsenet tulivat ja miten niihin oli mahdollista suhtautua.

Kaikki alkoi aiemmin tiukasti säännellyn rahapolitiikan vapauttamisesta. Suuret yritykset alkoivat 1980-luvun alkupuolella ottaa ja saada ”epävirallisia” ulkomaisia luottoja, ja vuosikymmenen puolivälissä Suomen Pankki katsoi parhaaksi, että luottojen säännöstelystä luovutaan. Mitään lakimuutoksia tämä ei edellyttänyt, eikä prosessi poliittisia päättäjiä pahemmin kiinnostanut. Yhtäkkiä ulkomaista lainarahaa oli tarjolla lähes rajattomasti niin pankeille, yrityksille kuin tavallisille kansalaisille. Ja Suomi hullaantui:

”Laman alla Suomen kansa eli kaikkien aikojen kulutusjuhlaa. Kuvittelimme löytäneemme oikotien vaurauteen ja hyvinvointiin. Ajan hengen voi pelkistää yhteen kuvaan, jossa sijoittajat jonottavat vuonna 1988 satojen metrien parijonossa aamuhailin odottamassa Kansallispankin Aleksanterinkadun konttorin aukeamista ehtiäkseen mukaan tarjolla olevaan osakeantiin.”

Esko Aho

1991

Mustien joutsenten vuosi

Otava, 2020

Jo vuonna 1989 ulkomaisien luottojen korkomenot olivat suurin syy nopeasti kasvavaan vaihtotaseen vajeeseen. Kotimaiset korot alkoivat jyrkästi nousta, kolmen kuukauden Helibor nousi 16 prosenttiin. Sittemmin ilmaan nousi toinen musta joutsen: Berliinin muuri murtui, Saksat yhdistyivät ja Neuvostoliitto hajosi. Yhdistynyt Saksa imi itseensä valtavan määrän ulkomaista lainapääomaa ja ulkomaiset korot nousivat. Samalla Suomelle tärkeä idänkauppa romahti kerta heitolla.

Paineet Suomen taloutta ja ennen kaikkea markan arvoa vastaan kasvoivat kohinalla. Vuosikausia Suomessa oli vannottu vakaan markan nimeen, devalvaatiot haluttiin siirtää historiaan. Suomen Pankki oli tämän linjan linnake, joka onnistui aluksi kävelemään Ahon hallituksen yli – mutta joutui lopulta myöntymään: Suomen markka devalvoitui rajulla tavalla.

Devalvoituminen palautti Suomen kilpailukyvyyn, mutta siirsi samalla laman seuraukset pankeille, yrityksille ja yksityisille kansalaisille, jotka olivat ottaneet suuria ulkomaisia luottoja. Niiden arvo ja hoitomenot nousivat huimasti, pankit alkoivat kaatua, yritykset mennä konkurssiin ja yksittäiset kansalaiset monenlaisiin velkaloukkuihin.

Bruttokansantuote laski kolmessa vuodessa 1990–1993 kaikkiaan 12 prosenttia. Vastoin yleistä kuvitelmaa pahin pudotus – 7 prosenttiyksikköä – ehti tapahtua jo ennen Ahon hallituksen muodostamista.

Koko periodi pelkistyy tavaltaan Nokian historiaan. Pääjohtaja Kari Kairamo käynnisti 1980-luvun alkuvuosina suunnitelman, jolla Nokiasta piti tehdä iso peluri eurooppalaisessa tietotekniikassa ja kulutuselektroniikassa. 1980-luvun puolivälin jälkeen Nokia alkoi toteuttaa strategiaansa yhtiöpaisin yritysostoin. Viidessä vuodessa Nokia kasvoi ylivoimaisesti suurimmaksi ja kauneimmaksi kansainvälistymisen lippulavaksi. Yhtiö markkinoi itseään Euroopan kolmanneksi suurimpana väritelevisioiden valmistajana ja mikrotietokoneiden valmistajana. Nokian vuoden 1987 tulos oli kaikkien aikojen paras. Yli kaksi kolmasosaa sen liikevaihdosta tuli viennistä ja puolet työvoimasta työskenteli Suomen rajojen ulkopuolella. Sen osakekurssi oli noussut viidessä vuodessa kuusinkertaiseksi.

Kairamon Nokian jousenlaukuksi muodostui kevään 1988 osakeanti, jota yhtiö markkinoi mahtipontisesti: ”Tule Euroopan omistajaksi”. Saman vuoden lopulla hurja laajentumistahti, riskialttiit yritysostot, idänkaupan romahdus ja Suomen kulusjuhlan alkava taittuminen alkoivat murentaa näkymiä. Kari Kairamo teki itsemurhan joulukuussa 1988. Sen jälkeen myös

Nokian johtaminen ajautui kriisiin, pääjohtaja Simo Vuorilehto ja toimitusjohtaja Kalle Isokallio eivät tulleet toimeen keskenään.

Vuoden 1991 alussa Nokian toinen pääomistaja Kansallispankki alkoi kypsyä Nokian huonoon kehitykseen ja alkoi suunnitella osuutensa myymistä ruotsalaiselle Ericssonille, ja sai myös toisen suuromistajan Yhdyspankin projektiin mukaan. Tämän episodin kuvauksessa Esko Aho näyttää tutkijan kyntensä. Hän ei tyydy Nokian virallisen historian siloiteltuun kuvaan, vaan kaivaa esiin Ericssonin historiasta tehdyn ruotsalaisen tutkimuksen ja muita lähteitä. Käy ilmi, ettei Nokian myyntiaie ollut ohimenevä mielijohde, vaan vakava yritys, josta Ericsson kovasti kiinnostui. Monien käänteiden jälkeen suomalaiset tekivät konkreettisen hintatarjouksen, jonka Ericsson hyväksyi, mutta edellytti, ettei kulutuselektroniikka sisälly sopimukseen. Tämä taas ei suomalaisille käynyt: ”Kaikki, tai ei mitään.” Kauppaa ei tullut.

”Suomi ja Nokia kulkivat kutakuinkin rinta rinnan 1980-luvun puolivälin jälkeisestä nousukaudesta syvään kriisiin. Kohtalonyhteys säilyi myös tiellä uuteen nousuun. Nokian tuhkimotarina mobiiliteknologian maailmanmahdiksi sai alkutaipaleellaan tukea Suomen laman keskellä tekemistä panostuksista tutkimus- ja kehitysrahoitukseen ja koulutukseen sekä verojärjestelmän reformeista. Pian symbioosi toimi myös toi-

sin päin. Nokiasta tuli Suomen taloudellisen nousun, teknologisen uudistumisen ja kansainvälistymisen veturi.”

Yksi Ahon kirjan mustista joutsenista oli Neuvostoliiton romahdus. Kirjan epilogissa Aho noteeraa myös tuoreen mustan joutsenen eli korona-viruksen ja sen vaikutukset. Kun kirja ilmestyi viime syksynä, mukaan ei ehtinyt toinen kuoriutumassa ollut musta joutsen eli Donald Trumpin hyökkäys USA:n demokratiaa vastaan. Tällä kertaa USA:n demokratia selvisi, mutta viime syksy osoitti, että mustia joutsenia voi tulla yllättävistä suunnista.

Esko Ahon ajatukset pelkistyvät epilogissa kahteen teesiin:

”Mustien joutsenten kokeemukset puoltavat johtamisfilosofian kääntämistä pääläelleen. Visioita tärkeämpää on varmistaa, että yhteisö tai yritys on kunnolla varustautunut huonojen vaihtoehtojen varalle. Vastavasti oppimisen kannalta arvokaimpia ovat menneet onnistumiset.”

Toisen mukaan keskeisin menestystekijä niin yhteiskunnissa kuin yrityksissä on kärsivällisyys. Juuri nyt maailmassa on poikkeuksellisen monta ongelmaa, ”joiden ratkaisu on mahdotonta, jos emme pysty tekemään päätöksiä ja toteuttamaan niitä kärsivällisesti: ilmastomuutos, väestön ikääntyminen ja juuri nyt koetteleva pandemia.”